

Jaarverslag 2008

Activiteiten

Voorjaarsbijeenkomst Over landbouworganisaties en coöperaties, 11 april 2008

De studiemiddag heeft op onze intussen hiervoor gebruikelijke plek voor de voorjaarsbijeenkomsten, namelijk het Scheikundegebouw van Wageningen UR, de plaatsgevonden met als titel: *Over landbouworganisaties en coöperaties. De nieuwe organisatie van het Nederlandse platteland, 1840 -1940*. De studiemiddag was goed bezocht. Tussen de 40 en 50 leden gaven van hun belangstelling blijk. In zijn inleiding op deze studiemiddag heeft de voorzitter Pim Kooij aangegeven dat deze studiemiddag het resultaat is van een NWO-project dat loopt bij de leerstoelgroep Agrarische Geschiedenis en dat is aangevraagd door Anton Schuurman, Paul Brusse, en Piet van Cruyningen. Later is het project van Wim Coster die bij hem gaat promoveren, bijgevoegd.

Anton Schuurman geeft als achtergrond voor deze studiemiddag aan vanuit welke gedachte de aanvragers opnieuw aandacht vragen voor landbouworganisaties en coöperaties. Er zijn eigenlijk vier redenen: het huidige proces van globalisering, de nieuwe betekenis van het platteland als consumptieland, het met de geschiedenis meekijken in plaats van terugkijken wat bij de meeste gedenkboeken is gebeurd en de vooruitgang die is geboekt met de sociaal-economische geschiedschrijving waardoor het mogelijk is het discours van de tijdgenoten kritischer te analyseren. De nieuwe benadering heeft als doel de plattelandsgeschiedenis beter te integreren in de algemene geschiedenis en te laten zien dat men voor het begrijpen van politieke processen, sociale processen, ontwikkeling van *civil society* ook naar het platteland moet kijken. Hij benadrukt bovendien dat het geen uitsluitend Nederlandse ontwikkeling is geweest, maar algemeen Europees. Deze algemene Europese ontwikkeling krijgt vervolgens wel weer een vooral nationale invulling.

Wim Coster gaat in op een specifieke activiteit van mr. B.W.A E. Sloet tot Oldhuis, 1807-1884: namelijk de *Overijsselsche Vereeniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart* ('Welvaart'). Eerst geeft hij een korte biografische schets van Sloet die behoort tot de belangrijkste voormannen van de landbouw in de eerste helft van de negentiende eeuw en die tevens een goed voorbeeld is van het werken op regionaal én nationaal niveau. Sloet is de oprichter van de jaarlijkse Nederlands Landhuishoudkundige Congressen en van Welvaart. Met de trefwoorden statistiek, infrastructuur, landbouw, leescultuur, musea en koloniën geeft Coster een indruk van de activiteiten van Welvaart en Sloet. Hij verraste het publiek met een afbeelding van het mooie portret dat hij van Sloet heeft laten vervaardigen en dat te lezen is als een allegorie.

Remco Visschers benadrukt in zijn voordracht een ander aspect van de regionale landbouworganisaties. Hij heeft de afdeling Tiel van de *De Geldersche Maatschappij* bestudeerd. Hij neemt hun activiteiten op het terrein van het organiseren van tentoonstellingen en het verspreiden van landbouwkundige kennis even voor lief, en concentreert zich op het functioneren van zo'n afdeling als politiek netwerk. Tevens wil hij nagaan of de afdeling ook in politieke conflicten terecht komt. Als netwerk functioneert de afdeling uitstekend. Lokale, regionale en nationale bestuurders ontmoeten er elkaar. Men heeft dus hele korte lijnen met de verschillende overheden. De afdeling is sterker gekenmerkt door zijn doel, regionale

belangenbehartiging, dan dat landelijke meningsverschillen haar splijten. Mannen (sic!) van verschillende politieke pluimage ontmoeten elkaar hier. De politieke activiteiten zijn ook gering. Ongeveer eenmaal per jaar wordt er een petitie gericht aan een overheid. Over het algemeen over concrete zaken.

Piet van Cruyningen richt zijn schijnwerpers op de concrete politieke strijd, namelijk de provinciale verkiezingen, en onderzoekt welke rol de boeren daarbij hebben gespeeld. Hij vergelijkt Zeeland en Gelderland. Deze vergelijking levert op dat het aandeel van gekozen boeren in provinciale staten in Gelderland veel geringer is dan in Zeeland. In Zeeland zijn er eigenlijk lokale dynastieën van boeren als bestuurders. In Gelderland spelen de adel en hogere burgerij nog lang een grote rol. Na 1918 zijn er wel veranderingen in Zeeland. De grote boeren worden nog steeds met name door de liberale en de katholieken op de lijst gezet (en zijn lid van de ZLM). De kleinere boeren staan echter op de lijst van de SGP. In hoeverre dit een daad is van emancipatie van de kleine boeren, of een uitdragen van SGP-politiek is daarna een onderdeel van de discussie. In Gelderland komen de boeren vooral op de lijst van de RKSP.

Na de pauze zijn de coöperaties het onderwerp. De eerste spreker is Ronald Rommes. Hij gaat uitvoerig in op de onderlinge economische samenwerking tussen boeren zonder dat dit formele coöperaties zijn. Hij herleidt deze tot het einde van de achttiende eeuw. Dit soort samenwerkingen is te vinden op het terrein van onderlinge verzekeringen tegen veeziekten, maar ook tegen brand. Aankoop van fokstieren is een andere reden tot samenwerking. Nog weer later komt daar aankoop van veevoer en meststoffen bij. Hij gaat ook in op de voorbeelden uit het buitenland en de steden/arbeidersbeweging om te zien of er vandaaruit invloed is geweest op de ontwikkeling van het coöperatiewezen in de landbouw. Als de coöperaties op basis van de wet van 1876 in de jaren negentig sterk gaan toenemen onder invloed van de landbouwcrisis, conflicten, lokale leiders, de kerken, en op den duur een eigen dynamiek, zijn er daarnaast ook nog verenigingen op basis van de wet van 1855, naamloze vennootschappen en informele samenwerkingsverbanden. Dit maakt een kwantificering van de coöperatieve beweging en het vaststellen van de "eerste" coöperaties een stuk moeilijker, maar neemt niet weg dat het einde van de negentiende eeuw de doorbraak is van de landbouwcoöperatie.

Paul Brusse heeft in zijn bijdrage vooral gesproken over de kredietcoöperaties. Hij heeft geprobeerd een model op te zetten om op die manier te kunnen verklaren waarom in de ene regio de ontwikkeling sneller en sterker is dan in de andere regio. Dit model beperkt hij tot agrarisch-economische factoren. Hij kiest voor vier streken gelegen in de Achterhoek, Oost-Brabant/Peel, Gelders rivierengebied en Schouwen-Duiveland/Tholen die sterk agrarisch zijn met in 1909 ongeveer 10.000 actieve landbouwers zijn, en die verschillen in grondsoort. De streek in de Achterhoek loopt van deze vier voor op. Brusse wijt dat aan het soort landbouw (varkenshouderij door kleine boeren) . Echte akkerbouwgebieden als Zeeland en het rivierengebied presteren niet zo goed en zijn daardoor minder in trek voor kredietcoöperaties. Oost-Brabant is eveneens minder ontwikkeld dan de Achterhoek, zodat de boerenleenbanken daar tamelijk klein blijven. De landbouwkredietbeweging groeit vooral in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw. Vanaf 1920 zijn er in bijna elke gemeente van Nederland wel een of meerdere van deze instellingen.

Naar aanleiding van de voordrachten vindt er een geanimeerde discussie plaats. Om kwart over vijf maakt de voorzitter hieraan een einde en nodigt de aanwezigen uit de gedachtewisseling onder het genot van een drankje voort te zetten.

Najaarsexcursie, Waterland, 3 oktober 2008

De najaarsexcursie over de geschiedenis van Waterland is georganiseerd door Bas van Bavel en uitgezet door Chris de Bont. *Chris de Bont* is als historisch-geograaf verbonden aan het Centrum Landschap van Alterra (Wageningen UR). Recent is hij gepromoveerd op de mooie dissertatie *Vergeten land. Ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350)*.

De lezing vonden plaats in het Damhotel te Edam, een mooie historische plek voor deze bijeenkomst. Bas van Bavel gaf een inleiding met als titel: *De commercialisering van de Hollandse plattelandseconomie voor 1600*. Hij betoogde het volgende. De Hollandse samenleving is een van de jongste in West-Europa. Terwijl veel andere gebieden al in de vroege Middeleeuwen volop bewoond waren, werd het merendeel van Holland pas in de 10de tot 13de eeuw geoccupeerd, met name door grootschalige, systematische ontginningen. Bij deze ontginningsgolf kregen de boerenkolonisten hun vrijheid en een eigen boerderij, van zo'n 12,5 hectare, dus een omvang geschikt om als familiebedrijf te exploiteren. Deze Hollandse boerensamenleving zal dus een grote mate van zelfvoorziening hebben gekend. In de daaropvolgende eeuwen is dit, relatief snel, veranderd; de Hollandse economie was in de 16de eeuw de meest gecommmercialiseerde in Europa.

Deze ontwikkeling is te begrijpen uit een complex aan factoren. Fysisch-geografische elementen maakten hier deel van uit. Na de ontginning klonk de veengrond in, waardoor wateroverlast toenam en graanverbouw moeilijk werd. De optie van zelfvoorziening raakte hierdoor afgesloten. De plattelanders wisten dit probleem te overwinnen door een succesvolle marktgerichte specialisatie: in handelsgewassen, zuivel, kleinschalige industrie en diensten. Dit was mogelijk dankzij de vrijheid die ze genoten en hun relatief sterke positie, die in het noorden van Holland bovendien werd geschraagd door de gemeenschappen en associaties van plattelanders. Ook werd deze specialisatie gefaciliteerd door de gunstige, open inrichting van de markten in Holland. Dit geldt voor de goederenmarkt, maar evenzeer voor de markten voor arbeid en kapitaal.

Hierna volgde twee meer toegespitste lezingen. De eerste was van Jessica Dijkman over *Wagen en zuivelhandel in noordelijk Holland, c. 1400*. Aan het eind van de 14de en het begin van de 15de eeuw kwamen in diverse dorpen in Waterland en Zeevang en de aangrenzende delen van Kennemerland en West-Friesland kleine wagen tot stand. Die wagen vervulden naar alle waarschijnlijkheid een rol in de interregionale handel in boter en kaas die zich rond deze tijd sterk ontwikkelde: voor zuivelproducerende boeren boden deze voorzieningen een laagdrempelige toegang tot interregionale handelsnetwerken.

Deels zijn de wagen te zien als een reactie op economische ontwikkelingen, maar een vergelijking met de rest van Holland (waar pas veel later dergelijke voorzieningen ontstonden) en zuivelproducerende gebieden in Vlaanderen en Engeland (waar ze geheel ontbraken) doet veronderstellen dat dit niet het hele verhaal is. Naast het effect van vraag en aanbod spelen twee factoren een rol die hun wortels hebben in de sociale en politieke verhoudingen. De eerste betreft het feit dat rond 1400 de steden niet in staat waren om handelsactiviteiten op het platteland te weren; in de late

15de en vooral in de 16de eeuw zou dat veranderen. De tweede factor heeft betrekking op een regionale traditie van sterke lokale gemeenschappen: sommige dorpen exploiteerden als gemeenschap naast bijv. visserijen of een graanmolen ook hun eigen waag.

De Noordhollandse dorpswaggen zijn al met al te zien als een voorbeeld van een institutionele innovatie die zich kon ontwikkelen dankzij specifieke machtsverhoudingen; mede dankzij deze innovatie konden boeren in het gebied makkelijker inspelen op nieuwe economische ontwikkelingen.

De laatste lezing die ochtend was van Jaco Zuiderduijn, getiteld: *Piet krediet woont hier wel! Het geld van de huishoudens van Edam en de Zeevang en Holland's gecommmercialiseerde platteland (1462-1563)*. In bepaalde delen van de Noordelijke Nederlanden vertoont het platteland al tijdens de late middeleeuwen 'moderne trekjes'. Het platteland van Holland was bijvoorbeeld in belangrijke mate gecommmercialiseerd: boeren produceerden voor binnen- en buitenlandse markten, andere dorpelingen verdienden hun geld met proto-industriële activiteiten, die vaak door stadsbewoners werden gefinancierd, en veel plattelanders vulden hun inkomen aan met arbeid in transport, industrie en diensten.

Recent onderzoek naar enkele belastingbronnen van het stadje Edam en het omringende platteland, de Zeevang, werpt meer licht op het gecommmercialiseerde Hollandse platteland. Deze bieden inzicht in de vermogensopbouw van huishoudens: land, huizen, vee, maar ook contanten, investeringen en schulden. De spreker zal aan de hand van deze bronnen enkele hoofdlijnen uiteenzetten omtrent de rol van geld en krediet op het laat-middeleeuwse Hollandse platteland en aangeven hoe deze bijdroegen aan het functioneren van de plattelandseconomie.

Na de lezingen was er discussie en dankzij de goede zorgen van de voorzitter, Jos Lankveld, kon een ieder toch op tijd aanschuiven aan de maaltijd.

Na het eten van was de eigenlijke excursie onder leiding van Chris de Bont. De Bont had de excursie goed voorbereid – hij had 's ochtends nog de route gecontroleerd – maar bleek onderweg toch te moeten improviseren. Bij vertrek uit Edam gaf de buschauffeur aan dat hij een deel van de route niet kon rijden met de touringcar. Tijdens de rit moest een ander deel van de route noodgedwongen geschrapt worden. Reden: de politie had de weg richting Zeevang afgezet vanwege een delict. Met goed stuurmanswerk keerde de chauffeur de bus en kon de excursie worden vervolgd met een rit door de Purmer. Chris de Bont vertelde ondertussen over ontginning en ontwatering in de regio en de historisch-geografische ontwikkeling van het landschap. Een tussenstop in Monnikendam werd vanwege tijdgebrek uit het programma geschrapt. Wel ging het gezelschap op bezoek bij een oude windmolen, die door het waterschap nog altijd wordt gebruikt voor de ontwatering van Waterland. De eigenzinnige molenaar vertelde over zijn werkzaamheden, het functioneren van de molen en de capaciteit ervan.

Marken was de eindbestemming van de excursie. Hier maakte de groep een korte rondwandeling door de dorpskern van het voormalige eiland. Voorafgaand aan de wandeling hadden voorzitter Lankveld en Chris de Bont duidelijk de vertrektijd van de bus naar Edam aan de groep doorgegeven. Het dorp moet echter op enkele leden een 'tijdloze' indruk gemaakt hebben. Omdat zij de tijd niet goed in de gaten hielden, misten ze de bus. Zij moesten

op eigen gelegenheid terugkeren naar Edam. Ondanks dit smetje, kunnen we terug zien op een fantastische excursie en verdienen Bas van Bavel en Chris de Bont die hiervoor inhoudelijk verantwoordelijk waren, onze grote dank.

Boekverkoop

Er zijn geen boeken aangekocht voor het boekenfonds. Uit de boekenvoorraad van de vereniging zijn in 2008 in het totaal ?? boeken verkocht voor een bedrag van ?? euro.

Site (www.vlg.wur.nl)

Deze is door de secretaris en Aicha el Makoui bijgehouden met verenigingsnieuws. Van de najaarsexcursie zijn foto's op het net geplaatst (met dank aan Remco Visschers).

Bestuur

In 2008 is het bestuur tweemaal bijeen geweest in Wageningen, 8 februari en 29 augustus. De aandacht van het bestuur is vooral uitgegaan naar de organisatie van de verenigingsbijeenkomsten. De vergadering van 29 augustus was de eerste vergadering onder voorzitterschap van Jos Lankveld. Ook waren er twee nieuwe bestuursleden aanwezig: Paul Brusse (penningmeester) en Petra van Dam.

In december 2008 is de folder van de Vereniging gereed gekomen. We beschouwen dit als een eerste stap om meer bekendheid aan de vereniging te geven. Aan andere stappen wordt gewerkt.

De financiële en ledenadministratie zijn over 2008 goed verzorgd door Aicha el Makoui, secretaresse van de leerstoelgroep Agrarische Geschiedenis. Voor de communicatie met leden stelt het bestuur het op prijs als u haar uw e-mail adres wilt toesturen: aicha.elmakoui@wur.nl.

Het bestuur in de persoon van de voorzitter heeft de VLG vertegenwoordigd bij de begrafenis van prof. dr Ad van der Woude, emeritus-hoogleraar Agrarische Geschiedenis en oud-voorzitter van de VLG; en bij het afscheid van het bestuurslid MarianBos-Boers van haar werkkring het KLV.

De Vereniging telde per 31 december 2008 315 leden. In 2008 zijn 23 leden afgemeld, en 20 leden aangemeld.

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2008 is:

Prof. dr. ir. Jos Lankveld, voorzitter
dr. Anton Schuurman, secretaris
dr. Paul Brusse, penningmeester
prof. dr. Bas van Bavel
dr. ir. Marian Bos-Boers
prof. dr. Petra van Dam
prof. dr.Theo Spek

Erelid van de vereniging is:

Prof. dr Hans Jansen

De kascommissie bestaat uit de leden
Toon Jansen
Anton Zeven